

SEOSKA GOSPODARSTVA U SR HRVATSKOJ — REZULTATI JEDNOG ISTRAŽIVANJA

Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu je u toku 1975 — 1978. godine sproveo istraživanje »Mješovita gospodarstva i seljaci — radnici u Jugoslaviji« koje je obuhvatilo 4.339 seoskih gospodarstava u svim republikama i pokrajinama od čega u SR Hrvatskoj 1.015 gospodarstava. Istraživanja su dala čitav niz vrlo interesantnih podataka te smo smatrali korisnim da za čitaoce Agronomskog glasnika posebno obradimo neke dionice za područje SR Hrvatske. U dogovoru s Redakcijom, zbog obima raspoloživog materijala, rezultati će biti objavljeni u tri zasebna nastavka kao posebne cjeline i to: (1) Proizvodni kapaciteti seoskih gospodarstava, (2) Izvori i raspodjela prihoda seoskih domaćinstava i (3) Tendencije ekonomske reprodukcije seoskih gospodarstava. U ovom broju objavljujemo prvi dio.

1. PROIZVODNI KAPACITETI POLJOPRIVREDNIH I MJEŠOVITIH GOSPODARSTAVA

Proizvodni kapaciteti gospodarstava su funkcija rada (radne snage) zemljišta i proizvodnih sredstava (kapitala). U svakom seoskom gospodarstvu ove su funkcije međusobno na različite načine kombinirane. Ovisno o djelovanju vanjskih činilaca, kao što su opći stupanj društveno-ekonomske razvijenosti, agrarna i ekonomska politika, seosko gospodarstvo daje različito značenje pojedinim funkcijama, mijenja ih, nastojeći postignuti njihovu optimalnu kombinaciju.

Polazeći od ovoga i mi ćemo proizvodne kapacitete gospodarstva analizirati sa stanovišta (1.1) radne snage, (1.2) zemljišta, (1.3) stočnog fonda i (1.4) sredstava rada. Analizirat ćemo svaku funkciju pojedinačno i pokušati utvrditi njihove međusobne odnose kao rezultat djelovanja unutar-njih i vanjskih faktora razvoja seoskih gospodarstava.

1.1. Radna snaga na gospodarstvu

U poljoprivredi, na gospodarstvu, još uvijek je prisutan »obiteljski« oblik rada. U radu, uz »poljoprivrednike« učestvuju svi članovi domaćinstva ovisno o svojim obavezama prema radu izvan gospodarstva, radu u domaćinstvu, ovisno o psihofizičkim mogućnostima i tradicionalnoj podjeli rada (1).

Dr Josip DEFILIPPIS, dipl. inž., Institut za jadranske kulture i melioraciju krša Sveučilišta u Splitu
(1) Podsjetimo se da su prema Popisu poljoprivrede 1969. god. poljoprivrednici muškarci i žene dali samo 46,2% ukupno utrošenog rada na gospodarstvu dok su preostalih 53,8% rada dali svi ostali članovi domaćinstva (Statistički bilten SZS, br. 789).

Ovo u mnogome otežava sagledavanje radnih kapaciteta gospodarstva i analizu rada na osnovu »aktivnih poljoprivrednika« kako ih to statistika definira. Zbog toga smo u našim istraživanjima kao radni potencijal obuhvatili sve one članove domaćinstva kojima rad na gospodarstvu predstavlja osnovnu i glavnu radnu preokupaciju(2).

Tabela 1 — Prosječan broj članova kojima je osnovna djelatnost rad na gospodarstvu

Tipovi domaćinstva	Opći prosjek za sva domaćinstva	broj članova
		Prosjek za domaćinstva koja imaju takvog člana
Sva domaćinstva	1,32	1,79
Poljoprivreda	2,09	2,17
Mješovita	0,90	1,47
N	1.015	746

U općem prosjeku za sva istraživanja domaćinstva na jedno domaćinstvo dolazi 1,32 osobe kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost (3). U tom općem prosjeku, poljoprivredna domaćinstva raspolažu s više od dvostruko radne snage u poljoprivredi od mješovitih domaćinstava (2,09 prema 0,90). Ako u izračunavanju prosjeka uzmemo u obzir samo ona domaćinstva koja su imala članove kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost a izostavimo ona koja takve članove nisu imali, onda se za sva anketirana domaćinstva prosjek članova kojima rad na gospodarstvu predstavlja osnovnu djelatnost diže na 1,79 članova, za poljoprivredna 2,17; a za mješovita doma-

Tabela 2 — Domaćinstva prema broju članova kojima je osnovna djelatnost rad na gospodarstvu

Broj članova	Tipovi domaćinstva		% domaćinstva
	Poljoprivredna	Mješovita	Prosječno
Bez članova	4,7	38,5	26,5
1	26,7	40,2	35,4
2	43,3	15,7	25,5
3 i više	25,3	5,7	12,6
N	360	655	1.015

(2) Na taj način smo uz »poljoprivrednike« obuhvatili i osobe s osobnim приходima (penzionere) kao i druge članove koji su za rad sposobni a rad na gospodarstvu im predstavlja osnovnu djelatnost te smo na taj način proširili statističku definiciju »poljoprivrednika«.

(3) Popisom poljoprivrede 1969. godine utvrđeno je da na jedno gospodarstvo u prosjeku dolazi 1,77 poljoprivrednika (Statistički bilten SZS — 720).

ćinstva na 1,47 člana. U svakom slučaju poljoprivredna domaćinstva raspoložu s više radne snage koja je angažirana u poljoprivrednoj proizvodnji na gospodarstvu kao svojoj osnovnoj djelatnosti.

Analiza distribucije pokazuje da svako četvrto anketirano seosko domaćinstvo (26,5%) nema ni jednog člana kome bi rad na gospodarstvu bio osnovna djelatnost. Na gospodarstvu rade, dakle, oni članovi domaćinstva kojima je to sporedna (dodatna) djelatnost. Najveći broj domaćinstava (35,4%) ima samo jednog, odnosno, dva člana (25,5%) kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost. Tek kod svakog desetog (12,6%) domaćinstva nalazimo na ona koja imaju tri i više takvih članova. Poljoprivrednom proizvodnjom na gospodarstvu, kao svojom osnovnom radnom preokupacijom, bavi se ipak znatno veći broj članova domaćinstva nego što bi se to moglo zaključiti iz broj »anketiranog poljoprivrednog stanovništva«.

Što se tiče regionalnih karakteristika, najveći broj istraživanih gospodarstava bez i jednog člana kome rad na gospodarstvu predstavlja osnovnu djelatnost nalazimo u jadranskom području (44,4%) manje u ravničastom (26,1%) i najmanje u brdsko-planinskom području (14,4%).

Po svojim radnim kapacitetima poljoprivredna i mješovita domaćinstva se jasno međusobno razlikuju. Među mješovitim nalazimo tako čak 38,5% bez članova kojima rad na gospodarstvu jest osnovna djelatnost, a većina (40,2%) ih ima samo jednog člana. Kod poljoprivrednih domaćinstava samo jedna četvrtina (26,7%) ima jednog, a čak više od dvije trećine (68,6%) dva i više članova kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost. Poljoprivredna domaćinstva raspoložu znatno većim radnim kapacitetima od mješovitih te to predstavlja osnovicu njihovog međusobnog razlikovanja.

U nastavku smo htjeli istražiti neke osnovne odnose između radne snage na gospodarstvu i proizvodnih kapaciteta gospodarstva.

Tabela 3 — Domaćinstva prema broju članova kojima je osnovna djelatnost rad na gospodarstvu i veličini obradivih površina gospodarstva

Veličina obradivih površina (ha)	% domaćinstva				
	Bez	1	2	3	4 i više
Do 1,00	51,0	25,7	10,0	7,7	2,6
1,01 — 3,00	31,8	42,7	40,4	40,7	35,9
3,01 — 5,00	11,1	19,6	26,2	24,2	30,8
5,01 — 8,00	3,8	10,3	19,6	25,3	23,1
8,01 i više	2,3	1,7	3,8	2,2	7,7
N	261	358	260	91	39

Hi—kv = 181.000; df = 16; p = 0.000; C = 0,4058

Već na prvi pogled upada u oči vrlo visok stupanj korelacije između veličine obradivih površina gospodarstva i raspoložive radne snage na gospodarstvu. Porastom veličina obradivih površina gospodarstva raste udjel domaćinstava s većim radnim kapacitetima na gospodarstvu. Ovo je pojava jednako prisutna kod oba tipa domaćinstva time što je stupanj korelacije jače izražen kod mješovitih ($C = 0,4334$) nego kod poljoprivrednih ($C = 0,3217$)

Tabela 4 — Domaćinstva prema broju članova kojima je osnovna djelatnost rad na gospodarstvu i veličini stočnog fonda

Veličina stočnog fonda (UG)	% domaćinstava				
	Broj članova kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost				
	Bez	1	2	3	4 i više
Bez stoke	15,2	1,9	0,8	1,1	0,0
do 1,00	41,3	23,9	8,1	2,2	2,6
1,01 — 3,00	28,3	39,7	33,8	25,3	17,9
3,01 — 5,00	11,5	23,6	33,5	29,7	38,5
5,01 i više	7,3	10,9	23,8	41,7	41,1
N	269	360	260	91	39

Hi—kv = 338,165; df = 16; p = 0,000; C = 0,5590

Kao kod obradivih površina i veličina stočnog fonda je usko korelirana s raspoloživim radnim kapacitetima na gospodarstvu. Dapače, ta ovisnost je ovdje još i više naglašena ($C = 0,5590$). Domaćinstva bez članova kojima je

Tabela 5 — Domaćinstva prema broju članova kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost i stupnju opremljenosti gospodarstva

Nivo opremljenosti gospodarstava (4)	% domaćinstava				
	Broj članova kojima je osnovna djelatnost rad na gospodarstvu				
	Bez	1	2	3	4 i više
Bez opreme	79,9	70,3	55,8	51,6	56,4
Slabo	14,9	14,2	20,0	19,8	17,9
Srednje	1,1	6,7	6,2	8,8	12,8
Dobro	3,3	5,8	15,8	12,1	10,3
Vrlo dobro	0,7	3,1	2,3	7,7	2,6
N	269	360	260	91	39

Hi—kv=78,416; df=16; p= 0.000; C=0,3193

(4) »Nivo opremljenosti gospodarstva« je sintetski pokazatelj opremljenosti gospodarstva suvremenim strojevima u gospodarstvu. Vidi detaljnije o tome u poglavlju o »Opremljenosti gospodarstva«.

rad na gospodarstvu osnovna djelatnost u pravilu drže vrlo maleni broj stoke da bi porastom radne snage na gospodarstvu rastao udjel domaćinstva s većim stočnim fondom. Ova pojava je u jednakoj mjeri zastupljena u oba tipa domaćinstva.

Očita je ovisnost opremljenosti gospodarstva suvremenim sredstvima rada i broja članova domaćinstva kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost. Porastom raspoložive radne snage na gospodarstvu, u pravilu, opada udjel gospodarstava bez suvremene opreme, a raste udjel bolje opremljenosti gospodarstva. Što se tiče tipova domaćinstva, zapaža se da je ovisnost jače izražena kod poljoprivrednih ($C=0,3508$) nego kod mješovitih domaćinstava ($C=0,2794$), te da pri istom broju članova na gospodarstvu mješovita domaćinstva u pravilu imaju slabije opremljeno gospodarstvo.

Radna snaga predstavlja osnovnu sponu između domaćinstva s jedne i posjeda (gospodarstva u užem smislu) s druge strane. Razumljivo je onda da o raspoloživoj radnoj snazi ovise u velikoj mjeri i drugi proizvodni kapaciteti gospodarstva. Naša istraživanja su utvrdila vrlo visoku ovisnost raspoložive radne snage i veličine obradivog zemljišta, veličine stočnog fonda i opremljenosti gospodarstva suvremenim strojevima. Zapravo radna snaga na gospodarstvu predstavlja integralni dio proizvodnih kapaciteta poljoprivrednog gospodarstva. To je jednako vidljivo za poljoprivredni i mješoviti tip gospodarstva time što mješovita gospodarstva općenito raspolažu s manje radne snage pak su im manji i ostali proizvodni kapaciteti.

1.2. Zemljišni kapaciteti i njihovo korištenje

Ukupne obradive površine SR Hrvatske u 1978. godini obuhvaćale su 2.092.000 hektara, od čega je privatni sektor koristio 1.703.000 hektara (ili 81,4%), a društveni 389.000 hektara (ili 18,6%). Tijekom prošlog desetljeća (1969—1978) ukupne obradive površine su se smanjile za 117.000 hektara (ili 5%), s time da su društvene površine porasle za 34.000 hektara (ili 9,6%),

Tabela 6 — Posjedovna struktura seoskih gospodarstava 1969. i 1975. godine

Ukupne površine (ha)	% gospodarstava			
	1969. prosječno	poljoprivredna	1975. mješovita	prosječno
Do 1,00	21,9	3,3	20,9	14,6
1,01—3,00	36,9	25,5	33,3	30,6
3,01—5,00	20,6	27,0	21,3	23,3
5,01—7,00	11,2	21,4	9,8	13,9
7,01—9,00	4,3	10,0	4,9	6,8
9,01 i više	5,1	12,8	9,8	10,8

Izvor: »Popis poljoprivrednih gospodarstava 1969« Statistički bilten 624. SZS, Beograd 1970. Za 1975. godinu — podaci ankete u okviru naših istraživanja.

a privatne se smanjile za 151.000 hektara (ili 8,1%). Privatni sektor poljoprivrede i dalje posjeduje većinu obradivih površina te se i kretanje unutar tog sektora bitno odražava na kretanje sveukupnih obradivih površina.

Tendencija smanjenja poljoprivrednih, odnosno obradivih površina prisutna je u čitavom poslijeratnom razdoblju. Ona je rezultat općeg društveno-ekonomskog razvoja, posebice onog u poljoprivredi i na selu, a javlja se kao posljedica procesa deagrarizacije. Ovakve tendencije prisutne su i u drugim republikama u našoj zemlji kao i u drugim zemljama.

Posjedovna struktura seoskih gospodarstava SR Hrvatske rezultat je predratne agrarne prenapućenosti a karakterizirana je izvanrednom usitnjenošću posjeda. Tako čak više od polovine seoskih domaćinstava ima posjed čija je ukupna površina ispod 3 hektara. U međupopisnom razdoblju (1960—1969) zapaža se stanovito pogoršanje posjedovne strukture. Učešće gospodarstava veličine do 3 hektara od 55,4% u 1960. godini je poraslo na 58,8% u 1969 godini (5). Iako naša istraživanja iz 1975. godine bilježe nešto manji udjel najmanjih (do 1.000 ha) i veći udjel najvećih gospodarstava (9,01 i više ha) i ona vjerno ocrtavaju našu sitnopoljedničku strukturu.

Tabela 7 — Seosko gospodarstvo prema veličini obradivog zemljišta

Površine obradivog zemljišta (ha)	% gospodarstava		
	prosječno	poljoprivredno	mješovito
Do 1,00	25,4	9,2	34,9
1,01—3,00	38,9	37,4	39,7
3,01—5,00	19,8	26,5	16,1
5,01—8,00	12,8	22,1	7,7
8,01 i više	2,7	4,7	1,5
N	1.005	358	647

Distribucija seoskih domaćinstava prema veličini obradivog zemljišta još očitije ukazuje na usitnjenost zemljišnih proizvodnih kapaciteta. Čak 64,7% anketiranih domaćinstava ima manje od 3 hektara obradivih površina. Posjed s više od 5 hektara obradivih površina, a što u postojećim uvjetima možemo smatrati značajnim zemljišnim proizvodnim kapacitetom, ima samo 15,5% anketiranih domaćinstava.

Struktura gospodarstava prema veličini obradivih površina razlikuje se po poljoprivrednim rajonima. U ravničastom rajonu najveći broj gospodarstava je grupiran između 1 i 5 hektara obradivih time što je raspored u strukturi najpravnomjerniji. U brdsko-planinskom rajonu većina gospodarstava je grupirana između 1 i 3 hektara a u mediteranskom, osjetno pomaknut prema manjim veličinskim grupama.

(5) Podaci Popisa poljoprivrede 1960. i ocjena iz uzorka 1969. kojim je obuhvaćeno 116.113 domaćinstava (Navedeno prema Statističkom godišnjaku SR Hrvatske 1972. SZS Zagreb, 1972, str. 54).

Tabela 8 — Seoska gospodarstva prema veličini obradivih površina po poljoprivrednim rajonima

Površina obradivog zemljišta (u ha)	% gospodarstava		
	Ravničasto	Brdsko-planinsko	Mediterransko
Do 1,00	19,4	15,6	45,6
1,01—3,00	35,9	41,0	38,1
3,01—5,00	23,0	24,2	11,1
5,01—8,00	17,7	16,1	4,2
8,01 i više	4,0	3,1	1,0

Bez obzira na regionalne razlike u strukturi i veličini gospodarstva, mješovita gospodarstva svuda prevladavaju u nižim veličinskim grupama. Ona redovito, u prosjeku, posjeduju manje obradive površine od poljoprivrednih gospodarstava tako da obuhvaćaju najveći dio gospodarstava do 1,00 hektara obradivih površina. Ta činjenica, da posjeduju manje obradive površine, uz već naglašene manje radne kapacitete, predstavlja osnovne razloge iz kojih proizlaze sve ostale razlike u proizvodno-ekonomskim obilježjima ova dva gospodarstva.

Tabela 9 — Gospodarstva prema broju parcela obradivog zemljišta

Broj odvojenih dijelova	% gospodarstava		
	Tip gospodarstava prosječno	poljoprivredna	mješovita
do 1	6,1	3,4	7,5
2 — 3	15,0	16,2	14,3
4 — 5	19,2	16,2	20,9
6 — 9	28,8	29,1	28,6
10—15	18,3	21,5	16,9
16 i više	12,7	13,7	12,2
N	1.008	358	650

Obradive površine seoskog gospodarstva karakterizira velika isparceliranost. Tako, 59,8% ukupnih anketiranih domaćinstava ima preko 5 ili čak 31,0% domaćinstava preko 10 odvojenih parcela obradivog zemljišta⁽⁶⁾. Poljoprivredna domaćinstva posjeduju veće obradive zemljište pa odatle i veći broj parcela.

Statistički podaci i niz istraživanja nam govore o stalnom smanjenju obradivih površina privatnog sektora. Kako opadanje obradivih površina

(6) Prema Popisu poljoprivrede iz 1969. g. prosječno gospodarstvo u SR Hrvatskoj je imalo 7 odvojenih dijelova a preko 10 odvojenih dijelova je imalo 23,3% svih gospodarstava.

predstavlja smanjenje proizvodnih zemljišnih kapaciteta za seosko gospodarstvo i za naciju općenito, te predstavlja značajan privredni i društveni problem, to smo u okviru ovih istraživanja željeli utvrditi obim pojave kod anketiranih gospodarstava.

Tabela 10 — Gospodarstva koja ne obrađuju dio svojih obradivih površina

% gospodarstava			
SR Hrvatska		Brdsko-planinski rajon	
— prosječno	26,3%	— prosječno	17,8%
— poljoprivredno	19,5%	— poljoprivredno	17,5%
— mješovito	30,1%	— mješovito	18,3%
Ravničasti rajon		Mediteranski rajon	
— prosječno	15,7%	— prosječno	47,1%
— poljoprivredno	20,7%	— poljoprivredno	27,0%
— mješovito	11,7%	— mješovito	50,0%

Iz rezultata istraživanja proizlazi da svako treće istraživano gospodarstvo nije u godini anketiranja (1975) obrađivalo dio svojih obradivih površina⁽⁷⁾. Pri tome se, za područje Hrvatske kao cjeline, pojava neobrađenog zemljišta kod poljoprivrednog gospodarstva javlja u znatno manjoj mjeri (19,5%) nego kod mješovitih (30,1%)⁽⁸⁾.

Pojava neobrađivanja obradivih površina najjače je izražena na mediteranskom području gdje čak 47,1% anketiranih domaćinstava dio svojih obradivih površina ne obrađuje. U brdsko-planinskom rajonu je ta pojava daleko slabije izražena (17,8% domaćinstava) a u ravničastom najmanje (15,7% domaćinstava). Izuzetno velika pojava domaćinstava s neobrađenim površinama u mediteranskom rajonu može se obrazložiti činjenicom da veliki dio obradivih površina ovdje ima niske produktivne sposobnosti ili je neprikladan za obradu (pogotovo mehaniziranu) zbog prisustva kamenja, eroziranosti i terasiranosti zemljišta. Osim toga, ovdje je najjače izražen proces odljeva radne snage sa sela i iz poljoprivrede pa se sve to zajedno odražava i kroz intenzivnije napuštanje obradivih površina.

U mediteranskom rajonu u napuštanju obradivih površina izrazito prednjače mješovita domaćinstva. Tako svako drugo mješovito domaćinstvo ne obrađuje dio svojih površina, naprema poljoprivrednih kod kojih svako četvrto domaćinstvo ima takvih površina. U brdsko-planinskom, poljoprivredna i mješovita domaćinstva u podjednako mjeri ne obrađuju svoje površine da bi u ravničastom poljoprivredna prevladavala (20,7%) nad mješovitim (11,7%).

(7) U ove površine nije računat »ugar« kao oblik iskorištavanja zemljišta.

(8) U istovjetnim istraživanjima koja se odnose na čitavu Jugoslaviju utvrđeno je da u prosjeku 16,5% gospodarstava ne obrađuje dio svojih obradivih površina. Od poljoprivrednih gospodarstava 13,9%, a mješovitih 18,3% ne obrađuje dio svog gospodarstva. Proizlazi da je zastupljenost gospodarstava koja ne obrađuju dio svog obradivog zemljišta u Hrvatskoj znatno viša od jugoslavenskog prosjeka.

Istraživanja su pokazala da je u obuhvaćenom vremenskom razdoblju (1971—1975) 16,1% anketiranih domaćinstava mijenjalo veličinu svog posjeda te da su u tim promjenama poljoprivredna domaćinstva učestvovala sa znatno većim brojem (20,2%) nego mješovita (13,8%).

Tabela 11 — Domaćinstva prema promjenama zemljišnog posjeda

Promjene veličine posjeda	% gospodarstava		
	prosječno	poljoprivredno	mješovito
Povećali	5,9	8,7	4,3
Nisu mijenjali	83,9	79,8	86,2
Smanjili	10,2	11,5	9,5
N	1.015	360	655

Rezultati pokazuju da je veći broj domaćinstava smanjio svoj posjed (10,2%) nego je onih koja su posjed povećavali (5,9%). Ova je pojava istovjetna kod oba tipa domaćinstava time što poljoprivredna u većoj mjeri smanjuju i povećavaju posjed.

Tabela 12 — Promjena zemljišnog posjeda prema veličini obradivih površina gospodarstava

Promjena veličine posjeda	% gospodarstava				
	Veličina obradivih površina — hektara				
	do 1,00;	1,01-3,00;	3,01-5,00;	5,01-8,00;	8,01 i više
Povećali	2,4	4,9	6,5	14,7	7,4
Nisu mijenjali	85,9	85,4	83,5	73,7	92,7
Smanjili	10,7	9,7	10,0	11,6	0,0
N	259	392	201	130	27

Izuzmemo li gospodarstva s najvećim obradivim površinama (8,01 i više ha)⁽⁹⁾ opažamo da podjednaki broj gospodarstava smanjuje obradive površine, bez obzira na veličinu. Međutim, porastom veličine gospodarstva vidljivo raste udjel onih koja povećavaju svoje površine. Dapače, kod gospodarstava s preko 5,00 hektara obradivih površina prevladavaju gospodarstva koja su povećavala svoj zemljišni posjed. To nas navodi na zaključak, da je, uz socio-ekonomski tip domaćinstva i veličina gospodarstva jedan od činilaca zbog kojih se gospodarstvo odlučuje da smanji ili poveća svoje površine.

(9) Grupa gospodarstva preko 8,00 hektara obradivih površina je u uzorku relativno slabo zastupljena (2,7%) pak i rezultati za ovu grupu često ne daju ove vrijednosti koje bi iz općeg konteksta distribucije trebalo očekivati.

1.3. Stočni fond

Stočarstvo predstavlja značajnu djelatnost i granu proizvodnje na se-
ljačkom gospodarstvu. Još i danas, teško možemo naći seosko dvorište u
kojem se ne uzgaja neka vrsta stoke.

Tabela 13 — Gospodarstva prema veličini stočnog fonda

Broj uvjetnih grla	Tip gospodarstva prosječno		
	poljopri- vredno	mješovito	% gospodarstava
Bez stoke	5,0	0,8	7,3
do 1,01	21,7	11,1	27,6
1,01—3,00	33,1	33,1	33,0
3,01—5,00	24,0	29,2	21,2
5,01— i više	16,2	25,6	10,9
N	1.015	360	655

Od ukupno anketiranih samo 5% gospodarstava nije uzgajalo stoku. Po
tipovima, mješovita gospodarstva se u većoj mjeri (7,3%) ne bave stočar-
skom proizvodnjom za razliku od poljoprivrednih kod kojih samo 0,8% ne

Tabela 14 — Gospodarstva prema vrstama stoke koje uzgaja

Vrsta stoke	Tip gospodarstva prosječno		
	poljo- privredno	mješovito	% gospodarstava
Bez stoke	12,4	5,8	16,0
Goveda (A)	6,1	6,7	5,8
A + B	27,4	32,5	24,6
A + C	3,5	3,9	3,4
A + D	1,9	0,8	2,4
A + B + C	17,7	30,8	10,5
A + B + D	3,7	5,0	3,1
A + C + D	3,3	1,4	4,3
A + B + C + D	6,7	6,1	7,0
Svinje (B)	7,3	3,3	9,3
B + C	2,1	1,4	2,4
B + D	0,8	0,0	1,2
B + C + D	0,8	0,6	0,9
Radna stoka (C)	2,9	0,8	4,0
C + D	2,2	0,6	3,1
Ovce (D)	1,3	0,3	1,8
N	1.015	360	655

uzgaja stoku. Poljoprivredna gospodarstva inače uzgajaju više stoke od mješovitih. Tako, svako četvrto poljoprivredno gospodarstvo uzgaja više od 5 uvjetnih grla, naprema mješovitim od kojih tek svako deseto uzgaja taj isti broj. Poljoprivredna gospodarstva posjeduju veće površine, imaju više radne snage u poljoprivredi i u većoj mjeri ovise o poljoprivrednoj proizvodnji pak je i razumljivo da imaju veći stočni fond od mješovitih gospodarstava.

Gospodarstva uzgajaju više vrsta stoke te smo u gornjoj tabeli dali pregled tih kombinacija. Zapažamo da mali broj gospodarstava uzgaja samo goveda (tek oko 6%). Najučestalija kombinacija kod oba tipa gospodarstva je govedo — svinja. Kao druga kombinacija dolazi govedo — svinja — radna stoka. Unatoč snažnog prodora mehanizacije istraživanja su pokazala da jedna trećina gospodarstava (35,7%) drži radnu stoku. Poljoprivredna gospodarstva u nešto većem broju drže radnu stoku (44,2%) nego što je to slučaj kod mješovitih (34,4%). Mješovita gospodarstva zato uzgajaju u većem broju svinje. Radi se prvenstveno o uzgoju za vlastite potrebe.

Tabela 15 — Gospodarstva prema veličini stočnog fonda i veličini obradivih površina

Stočni fond u uvjetnim grlima	% gospodarstava				
	do 1,00	1,01-3,00	3,01-5,00	5,01-8,00	8,01 i više
Bez stoke	16,6	0,3	0,5	0,8	3,7
Do 1,00	45,2	20,9	9,0	0,8	3,7
1,01 — 3,00	28,6	43,1	34,3	14,6	11,1
3,01 — 5,00	5,8	25,0	32,8	42,3	37,0
5,01 i više	3,9	10,7	23,4	41,5	44,5
N	259	392	201	130	27

Hi—kv = 435,228; df = 16; p = 0,000; C = 0,6147

Veličina stočnog fonda je ovisna o veličini obradivih površina gospodarstva. Od svih anketiranih gospodarstava grupi do 1,00 hektara obradivih površina nalazimo najviše gospodarstava koja ne uzgajaju stoku (16,6%) i onih s najmanjim stočnim fondom (45,2% do 1 uvjetnog grla). Kako postupno rastu obradive površine tako i raste učešće gospodarstava s većim stočnim fondom. Ovisnost veličine obradivih površina i veličine stočnog fonda vidljiva je i iz visoke vrijednosti koeficijenta kontigencije (C = 0,6147) koji pokazuje na »čvrstu« (značajnu) povezanost ovih dviju varijabli. Ovisnost ovih dvaju varijabli vidljiva je kako kod poljoprivrednog tako i kod mješovitog tipa.

Naša istraživanja pokazuju da su veličina obradivih površina, radna snaga na gospodarstvu i veličina stočnog fonda tri međusobno vezane varijable. Povezanost ovih varijabli je vidljiva kod oba tipa domaćinstva. Kako mješovita domaćinstva u pravilu imaju manje radne snage na gospodarstvu i manje obradive površine to u pravilu uzgajaju manje stoke.

1.4. Opremljenost gospodarstva u suvremenim sredstvima rada

Gospodarski strojevi predstavljaju sve značajniji činilac proizvodno-ekonomskih kapaciteta gospodarstva. Posjedovanje tih strojeva može nam poslužiti kao važan pokazatelj razvijenosti gospodarstva i razlikovanja pojedinih tipova gospodarstva i domaćinstva. Zbog toga smo u okviru ovih istraživanja uključili i informacije o najosnovnijim strojevima koje posjeduju anketirana domaćinstva.

Tabela 16 — Gospodarstva prema posjedovanju nekih gospodarskih strojeva

	% gospodarstava		
	Prosječno	Tip gospodarstava poljoprivredna	mješovita
Bez strojeva	78,8	73,3	81,8
Traktor	14,3	21,4	10,5
Prikolica	5,4	8,4	3,9
Kultivator	7,5	7,2	7,8
Sijačica	3,6	7,0	1,8
N	655	360	655

Podaci izneseni u tabeli 16. pokazuju da je svako peto anketirano domaćinstvo (21,2%) imalo jedan ili više navedenih strojeva. Pri tome je od mješovitih gospodarstava navedene strojeve imalo 18,2% a od poljoprivrednih čak 26,7% gospodarstava. Proizlazi da su gospodarstva poljoprivrednih domaćinstava u većoj mjeri snabdjevena strojevima od mješovitih.

Od obuhvaćenih strojeva zbog svoje polivalentnosti traktor svakako ima najveće značenje. Od anketiranih, 22,0% poljoprivrednih gospodarstava je imalo traktor naprama samo 11,3% mješovitih što ponovno ukazuje na lošiju opremljenost gospodarstva mješovitih domaćinstava.

U prethodnoj analizi uzeta su u obzir samo tri stroja i traktorska prikolica koja se najčešće javljaju. Da bismo izbjegli nabranjanje svih strojeva i njihove mnogobrojne kombinacije te olakšali analizu, izračunali smo sintetički pokazatelj »stupanj opremljenosti gospodarstva« koji predstavlja zbroj vrijednosti bodova kojima je vrednovan svaki pojedini stroj⁽¹⁰⁾

Čak dvije trećine (66,8%) anketiranih gospodarstava nema suvremenih sredstava rada što dovoljno ukazuje na općenito nizak stupanj njihove op-

(10) »Stupanj opremljenosti« je indeks formiran na temelju pripisanih bodova vrijednosti pojedinim sredstvima. Tako je traktoru pripisana vrijednost od 8 bodova, traktorskoj prikolici 2, kultivatoru 2, sijačici 2, kosilici 2, kombajnu 7, kamionu 7, kombiju 6, vršalici 5, čekićaru 3, aparatu za mužnju 4, automatskoj pojilnici 1 i automatskoj hranilici 1 bod. Na temelju dobivenih pobivenih podataka izvršeno je slijedeće empirijsko rangiranje: 1. gospodarstva bez moderne opreme (bez bodova), 2. »slabo« opremljena gospodarstva (1–3 boda), 3. »srednje« opremljena gospodarstva (4–9 bodova), 4. »dobro« opremljena (10–15 bodova) i 5. »vrlo dobro« opremljena (16 i više bodova). Vrijednost bodova za svako sredstvo je arbitrarno određena. Atribut »slabo«, »srednje« itd. uvjetno koristimo samo kao pokazatelj razlikovanja obuhvaćenih grupa domaćinstava.

Tabela 17 — Gospodarstva prema stupnju opremljenosti

Stupanj opremljenosti	prosječno	Tip gospodarstva	
		poljoprivredno	mješovito
Bez opreme	66,8	58,9	71,1
Slabo	16,6	18,1	15,7
Srednje	5,5	5,6	5,5
Dobro	8,5	12,8	6,1
Vrlo dobro	2,7	4,7	1,5
N	1.015	360	655

remljenosti. Poljoprivredna gospodarstva razlikuju se od mješovitih po osjetno manjem broju gospodarstava bez suvremenih sredstava rada (58,9%) naprama 71,1%). Jasne razlike postoje i između gospodarstava koja ta sredstva posjeduju. Poljoprivredna gospodarstva su redovito bolje opremljena od mješovitih. Ostaje međutim činjenica da čak 58,9% poljoprivrednih gospodarstava nema suvremenih sredstava rada.

Tabela 18 — Gospodarstva prema stupnju opremljenosti i broju članova kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost

Stupanj opremljenosti gospodarstva	% gospodarstava				
	Broj članova kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost				
	bez	1	2	3	4 i više
Bez opreme	79,9	70,3	55,8	51,6	56,4
Slabo	14,9	14,2	20,0	19,8	17,9
Srednje	1,1	6,7	6,2	8,8	12,8
Dobro	3,3	5,8	15,8	12,1	10,3
Vrlo dobro	0,7	3,1	2,3	7,7	2,6
N	269	360	260	91	39

Hi—kv=78,416; df=16; p=0.000; C=0,3193

Opremljenost gospodarstva suvremenim sredstvima rada pokazuje osjetnu ovisnost o broju članova domaćinstva kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost. Porastom raspoložive radne snage na gospodarstvu, u pravilu, opada broj gospodarstava bez suvremene opreme i raste učešće bolje opremljenih gospodarstava. Može se zapaziti da je ta povezanost jače izražena kod poljoprivrednih (C=0,3508) nego kod mješovitih gospodarstava (C=0,2794) te da pri istom broju članova mješovita gospodarstva u pravilu imaju slabije opremljeno gospodarstvo.

Stupanj opremljenosti gospodarstva ovisan je o veličini obradivog zemljišta. Porastom veličine obradivog zemljišta pada broj gospodarstava koja nemaju opremu i općenito raste stupanj opremljenosti gospodarstva. Iako je vidljiva kod oba tipa gospodarstva, ova povezanost je u većoj mjeri izražena kod poljoprivrednog (C=0,5284) nego kod mješovitog (C=0,4839).

Tabela 19 — Gospodarstva prema stupnju opremljenosti i veličini obradivih površina

Stupanj opremljenosti gospodarstava	% gospodarstava				
	do 1,00	1.01—3,00	3,01—5,00	5,01—8,00	8,01 i više
Bez opreme	84,9	71,9	55,2	36,9	40,7
Slabo	10,4	16,8	20,4	19,2	33,3
Srednje	2,3	6,1	7,0	6,9	11,1
Dobro	1,9	3,8	16,4	23,8	7,4
Vrlo dobro	0,4	1,3	1,0	13,1	7,4
N	259	392	201	130	27

Hi—kv=197,903; df=16; p=0,000 C=0,4837

Sličan je slučaj i kod usporedbe opremljenosti suvremenim sredstvima i stočnog fonda na gospodarstvu. I ovdje stupanj opremljenosti raste usporo s rastom stočnog fonda na gospodarstvu, time što su pri jednakom stočnom fondu poljoprivredna gospodarstva u većoj mjeri i bolje opremljena od mješovitih.

Mnoga gospodarstva koja ne posjeduju ipak koriste suvremena sredstva rada, bilo da angažiraju kapacitete društvenog sektora bilo svojih suseljana. Iako ne posjeduju, ona primjenjuju suvremena sredstva u proizvodnji, te smo i taj aspekt uključili u istraživanje.

Tabela 20 — Gospodarstva koja ne posjeduju ali koriste suvremena sredstva

Vrst gospodarskih strojeva	% gospodarstava		
	prosječno	poljoprivredno	mješovito
Traktor (A)	40,4	38,3	41,8
A + B	16,7	16,4	16,8
A + C	15,7	13,3	17,4
A + B + C	8,7	9,4	8,2
Sijačica (B)	5,1	3,9	6,0
B + C	3,5	7,0	1,1
Vršilica	9,9	11,7	8,7
N	312	128	184

Istraživanja su obuhvatila samo tri najčešće primjenjivana stroja i njihove kombinacije. Od svih gospodarstava koja ne posjeduju traktor njih 81,7% koristi tuđi traktor (sam ili u kombinaciji s drugim strojevima) za radove na gospodarstvu. Mješovita gospodarstva koja nemaju traktor u većoj mjeri koriste tuđi traktor (84,2%) nego poljoprivredna (77,3%). Mješovita u manjoj mjeri posjeduju ali zato u većoj mjeri koriste tuđi traktor te se praktički izjednačuju u primjeni traktora na svom gospodarstvu.